

РАДИКАЛІЗАЦІЯ ВЗАЄМОВІДНОСИН ХРИСТІЯН на прикладі протистояння РОСІЇ ТА УКРАЇНИ

Анотація: У статті робиться спроба аналізу процесів, що відбуваються у відносинах між євангельськими християнами Росії та України після розпаду радянської імперії. Показано, що ці процеси дзеркально, хоча і з деяким запізненням відображають протилежні вектори політичного розвитку цих держав. Взаємини між братніми союзами несподівано швидко стали напруженими і привели до конфронтації, взаємних докорів та звинувачень. Радикалізація стала особливо помітною серед рядових членів церков, що свідчить про нестачу чи відсутність правильного розуміння біблійного політичного богослов'я.

Ключові слова: Україна, Росія, політичне богослов'я, євангельські християни, радикалізація.

Title: Radicalisation of Christian Relations: The Case of Russian and Ukrainian Christians.

Abstract. The article attempts to analyze the relations between Evangelical Christians in Russia and Ukraine after the collapse of the Soviet empire. Author shows that these processes mirror, although with some delay, the opposite vectors of political development in these countries. Relations between the fraternal unions suddenly became tense and led to confrontation, mutual recriminations and accusations. Radicalization became especially evident among the ordinary Church members, indicating a lack of proper understanding of biblical political theology.

Keywords: Ukraine, Russia, political theology, evangelical Christians, radicalization.

Андреас Патц, пастор, християнський журналіст та письменник, головний редактор Міжнародної християнської газети. Переклад з рос. Петро Наконечний.

«...Надходить час, коли кожний, хто вбиватиме вас,
буде вважати, ніби тим служить Богові»

Івана 16:2

Вступ

◆ Слова, взяті за епіграф, описують не лише життя перших християн, а й характеризують Церкву всіх часів і народів. Обґрунтування моральних та фізичних гонінь релігійною термінологією і богословськими викладками були популярні як за часів Античності, Середньовіччя, так і в період Постмодерну. Вбивство як служіння Богові – це не релікт давніх часів. Щоб убити людину, її треба спершу розлюднити. Вбивати хлопця, який любить таку ж музику і захоплюється тими самими іграми, дуже важко. Тому необхідно створити і міцно насадити в уми людей ідеологему, яка матиме релігійне чи псевдорелігійне обґрунтування ненависті, щоб війна виглядала справедливою, ворог демонічним, а власні воїни – справжніми героями^[1]. Тому жодна війна не починається без ідеологічної підготовки, впливу якої зазнає і євангельське християнство. Не дивно, що інформаційна війна останніх десятиліть активно формувала ненависть між російськими християнами та їхніми українськими одновірцями.

Дві суверенні країни, які колись були частиною однієї (радянської) імперії, після її розпаду настільки по-різному почали сприймати світ, настільки різний вектор для свого розвитку визначили, що стали абсолютно чужими одна одній. Градус суперечностей останніми роками підвищився настільки, що це вилилося в пряме збройне протистояння, призвело до масштабної жорстокої війни.

Політична ворожнеча позначилася і на відносинах між віруючими: у братню відкритість, непідробну ширість між християнами колись єдиних Союзів і Церков закралася підозрілість, яка переросла у взаємні докори, а потім і зовсім стала основою взаємного неприйняття, яке, втім, до часу приховувалося (а в деяких випадках продовжує приховуватися) під пеленою милозвучних декларацій, заяв про підтримку, братолюбство та взаєморозуміння.

Політичні катаклізми в житті Росії та України стали серйозним викликом для християн, випробуванням, яке вони, судячи з усього, поки що не готові долати. Також це стало викликом для богословського осмислення взаємозв'язків між церквою і державою і для політичного богослов'я, що формується на пострадянському просторі.

Усвідомити, проаналізувати й оцінити те, що сталося, належить у майбутньому фахівцям-дослідникам, вченим та історикам, а в цій статті я спробую дати лише кілька штрихів до загальної картини^[2] розвитку сер-

^[1] Георгій Георгиевич Почепцов, *Психологические войны* (М.: Рефл-бук, 2000). С. 172.

^[2] Багато що у цій роботі засновано на особистому досвіді автора. Протягом 20 років, з 1992 по 2012 рр., йому довелося працювати у видавничій сфері у

йозних розбіжностей, що переростають у ворожнечу між віруючими, які поклоняються одному Богу, проповідують одне Євангеліє і які довгий час цілком обґрунтовано вважають себе єдиною Церквою Христовою.

Братські зв'язки російських та українських баптистів були по-справжньому тісними, вони не обмежувалися лише теорією і/або офіціозом. Відносини двох Союзів були зразком взаємної (у кращому розумінні) інтеграції на практиці. Наприклад, останніми керівниками ВР ЄХБ СРСР і реформованого згодом Російського союзу ЄХБ були одесит Василь Логвиненко^[3] і киянин Григорій Комендант^[4], яких запросили на служіння до Москви з України. Після поділення ВР ЄХБ на республіканські Союзи добрі стосунки між братствами збереглися. Практично відразу, 1992 року, було створено Євроазіатську федерацію союзів євангельських християн-баптистів країн СНД та Грузії. «Відокремлені» баптисти, Рада церков ЄХБ взагалі не розділялися на республіканські об'єднання, вони існують у статусі єдиного Міжнародного союзу дотепер.

Перший на пострадянському просторі навчальний заклад, Одеська богословська семінарія^[5], на початку 1990-х років запропонував усім пострадянським церквам богословську освіту та дав їм перших після падіння атеїстичної держави високоосвічених пасторів і богословів.

Російські баптисти зі свого боку зробили великий внесок у просвітницьку діяльність – видавничий холдинг «Біблія для всіх»^[6], видавництво «Мірт»^[7], що прийшли на зміну «Протестанту»^[8], випустили у світ мільйони екземплярів християнської літератури, Біблій, тлумачних словників та енциклопедій. Більшість цих книг знайшла вдячних читачів у церквах України. На початку 2000-х проводилися щорічні християнські

Москві, бути живим свідком другого туру президентських виборів 1996 р.; опинитися в Росії у т. зв. «чорний четвер» у серпні 1998-го, восени 2002-го під час захоплення глядачів мюзиклу «Норд-Ост», і в трагічні дні бесланської трагедії 1 вересня 2004 р. З 2003 р. розпочався друк Міжнародної християнської газети в Криму, і тому часто доводилося бувати в Україні. Був в Україні 21 лютого 2014 р., коли «поклали» Небесну сотню і країну залишив президент Віктор Янукович. Потім потрапив до Слов'янська буквально через кілька тижнів після того, як це місто покинув Гіркін/Стрелков; 24 лютого 2022 року знову опинився в Україні і став очевидцем того, як українці реагували на страшну новину. Протягом 13 років, починаючи з 2009 р., автор активно публікується у соціальних мережах, де його нотатки нерідко ставали приводом для широких, іноді досить гострих дискусій.

[3] Логвиненко Василий Ефимович. URL: https://ru.wikipedia.org/wiki/Логвиненко,_Василий_Ефимович

[4] Комендант Григорий Иванович. URL: https://ru.wikipedia.org/wiki/Комендант,_Григорий_Иванович

[5] Одесская богословская семинария. URL: <http://www.odessasem.org>

[6] Изд-во «Библия для всех». URL: <https://www.bible.org.ru>

[7] Изд-во «Мирт». URL: <https://mirt.ru>

[8] Изд-во «Протестант». URL: <https://protestant.tripod.com/welcome.htm>

книжкові ярмарки у Санкт-Петербурзі та Києві. Українські видавці-християни виставляли свої новинки у північній столиці Росії, російські – із не меншими для себе задоволенням та користю везли свої книги на виставки до Києва.

До цього потрібно додати велику кількість місіонерів, які з України поїхали на служіння у різні, нерідко найвіддаленіші, російські міста. Усі перелічені випадки (їх насправді набагато більше) – свідчення глибокої, дуже тісної співпраці між українськими та російськими віруючими.

I. МІЖ МАЙДАНОМ ТА ЧЕРВОНОЮ ПЛОЩЕЮ

Прагнення до незалежності та свободи vs реанімування радянської ідеології

◆ Сьогодні, намагаючись усвідомити події за вісім років після їх початку, ми змушені визнати, що радикалізація відносин між християнами України та Росії стала християнізованим відображенням розбіжностей між політиками цих двох країн. Хоча як російські віруючі, так і їхні українські колеги невпинно заявляли (і продовжують заявляти), що вони поза політикою. Судячи з усього, кожна зі сторін вкладала в ці поняття свій власний зміст.

Найвідоміший, мабуть, у світі український баптист Олександр Турчинов буквально за два тижні до першого Майдану (Помаранчевої революції) дав інтерв'ю Міжнародній християнській газеті. У нашій розмові віце-прем'єр (на той момент) українського уряду окреслив досить розгорнуте розуміння позаполітичності християн

Церква не може підміняти жодну політичну організацію, жодний державний інститут, опускатися до мирської суєти. Але віруючий живе у суспільстві і не повинен залишатися байдужим до його проблем. Тому як немає рації церкві підписувати договори хай із найправильнішими демократичними партіями, так немає рації у тому, щоб утримувати віруючих від прояву своєї громадянської позиції. І якщо людина справді має Господа у своєму серці, то вона без жодних пасторських вказівок визначить, яку політичну силу їй підтримати.

На жаль, у нас часто відбувається конфесійна орієнтація: цей патріархат підтримує тих, той – інших, протестанти – ще когось. Коли з церковної кафедри йде політична агітація – це неприпустимо, це гріх...

Мені надходять листи від наших братів і сестер: як ви можете, будучи християнином, працювати в цьому Содомі та Гоморрі?.. Мушу зауважити: якщо ми не підемо в парламент, у владу, то нами керуватимуть саме ті, кого мої кореспонденти називають представниками Содому та Гоморри, і тим самим ми чітко визначаємо своє місце як мешканці цих безбожних міст, хоч і не згодні з цим.

Тому ми повинні спрямовувати свої зусилля на те, щоб наша країна стала справді християнською^[9].

Через кілька місяців я робив інтерв'ю з головою Російського союзу ЄХБ Юрієм Кириловичем Сипко. У розмові зайшлося про насаджуваний Православною церквою клерикалізм у Росії. Визначення головою російських баптистів позаполітичності християн, хоч і було пов'язане з клерикалізацією суспільства, все ж таки безпосередньо стосувалося питання участі церкви в політиці.

Ми, баптисти, – казав він, – вірні завітам свого Вчителя, покликані робити все можливе, щоб євангельські принципи опанували всіх, хто живе в Росії. Але при цьому ми сповідуємо біблійний принцип відокремлення церкви від держави: «Кесареви віддайте кесареви, а Боже – Богові» (Мт. 22:21).

Коли Церква втрачає силу Духа в благовісті, вона потрапляє у спокосу скористатися адміністративним ресурсом для виконання своєї місії. Історія зберігає страшні сторінки політичних і релігійних злочинів, учинених церквою, коли вона втрачала благодать і озброювалася мечем кесаря.

Держава – штука потрібна, і водночас – зайва. Ці дві суперечності іноді служать позитивному розвитку інститутів державної влади, але анітрохи не рідше розвитку тоталітаризму. Коли «владі сили» не вистачає ресурсу чи цей ресурс не працює, що тоді робити державі? Особливо якщо владі не вистачає інтелекту або його немає взагалі, але при цьому сиплються запитання з боку суспільства, відповідей на які не видно навіть на горизонті...^[10]

Наведені фрагменти свідчать не тільки і не стільки про різницю розуміння цього питання віруючими, скільки про їхню владу – наскільки вона по-різному будувала відносини з церквами у своїх країнах, наскільки різними в її уявленні є пріоритети та завдання церкви у життєдіяльності держави. Така ситуація була зумовлена політичним богослов'ям, яке сформувалося за радянських часів. Ленінське визначення «Церква відокремлена від держави» на практиці означало повне відокремлення Церкви від громадянського суспільства, не допускало її до пророчого служіння та цілющого впливу на суспільство і дозволяло практично безкарно переслідувати віруючих, тримати їх під повним контролем влади.

Розпад Радянського Союзу був ознаменований десятиліттям беспрецедентної свободи для благовістя у новостворених державах. Після зміни влади в Росії в 2000 році, як відомо, Червона площа вирішила повернути

[9] Александр Турчинов: «В недемократическом обществе не может быть свободы совести: нет свободы – нет и свободы совести». *Интервью*. / Патц Андреас. *Искренне ваш...* С.-Петербург: Titel-Verlag, 2011. С. 196.

[10] Юрий Сипко: «Господь не поручал церкви управление государством». *Интервью*. *Международная христианская газета*. 2005. № 5 (80).

стосунки з Церквою у звичне русло, залишивши віруючим мінімум простору, а віруючі, зі свого боку, не менш звично підкорилися новим/старим правилам відносин.

Українські віруючі опинилися у набагато вигіднішому, сприятливішому становищі, вони використали свободу віросповідання для побудови рівноправних стосунків із владою, намагалися впливати на суспільство та активно проникали до державних структур (Турчинов, Черновецький, Унгурян).

На жаль, за останні тридцять років не було зроблено жодної серйозної спроби (за рідкісними винятками) запропонувати широким колам християнської спільноти усвідомлені принципи євангельського політичного богослов'я. Тому рядові віруючі в церквах, перебуваючи під найпотужнішим впливом інформаційної пропаганди у вигляді новин та політичних шоу, або бездумно повторювали «Церква поза політикою», або залучалися до активної політичної діяльності, пояснюючи це своєю громадянською позицією і тим, що віддають кесареві кесарево.

Так чи інакше, протягом першого десятиліття нинішнього століття дві площі – Червона у Москві та Незалежності у Києві – визначили відмінності, що з кожним роком виявлялися дедалі сильніше, поки, нарешті, не сталося те, що ми спостерігаємо сьогодні.

Помаранчева революція в 2004 році не викликала скільки-небудь бурхливої реакції в Росії. Звісно, Москва не приховувала невдоволення та «занепокоєння», але розпочати щось все-таки не вважала за потрібне. Російські християни відреагували так само, реакції з їхнього боку не було, незважаючи на те, що віруючі Києва (і не тільки) показали себе досить активними учасниками першого Майдану.

Так, Павло Гараджа описує своє відвідування молитовного намету:

... Тут, у наметі «Центр молитви», який позначений простим дерев'яним хрестом і стоїть у самому серці наметового містечка та Хрещатика, я зустрів свого давнього знайомого, пресвітера Віктора Танцюру, який ніс чергування. Ось що він мені розповів:

– У наметовому містечку я з першого дня... Молитися сюди приходять усі: православні священники, греко-католики, віряни усіх протестантських конфесій. Я впевнений: тільки завдяки тому, що християни об'єдналися у молитві за Україну, Бог виявив нам Свою милість, і тут немає ворожнечі та кровопролиття. Адже багато церков постійно перебувають зараз у пості та молитві. І на цьому місці, на Хрещатику, ми також молимося цілодобово.

Я багато разів чув по телебаченню, що політики дивуються і намагаються по-своєму пояснити те, що відбувається: сотні тисяч людей, до мільйона і більше, збираються – і жодних зіткнень, усі посміхаються... Але ми знаємо, що це милість Божа, що Він просто

відповідає на молитви Своїх дітей. І ми просимо, щоб Господь використовував нас у тому, щоб нести людям мир, любов, підтримувати їх^[1].

У цей же час Червона площа гриміла гусеницями танків, шуміла шинами величезних тягачів і всіляко хизувалася зброєю, активно готуючись до майбутнього ювілею – 60-річчя перемоги у Великій Вітчизняній війні. Чи брали участь у святкових заходах християни, сказати складно, свідчень про це ми не маємо, але георгіївські стрічки, які вперше з'явилися саме на параді 2005 року, російські віруючі через кілька років почали з гордістю демонструвати на фотографіях, зроблених під час покладання вінків до Могили Невідомого Солдата, а також на дитячих військових формах, пошитих їхніми батьками до 23 лютого.

II. ДОНБАС РОЗБРАТУ

Відмежування, контрзвинування, початок конфронтації

◆ Перші по-справжньому серйозні тертя виникли після другого Майдану (Революції гідності). Події на майдані Незалежності поляризували українських та російських християн. Тримісячне стояння величезної маси людей у центрі Києва, що привело до зміни влади, не на жарт схвилювало Червону площу. Російські християни (на цей раз уже звично) пішли слідом за нею. Відчайдушно рапортуючи про повну лояльність владі, згоду зі своїм урядом у прийнятих ним рішеннях, віруючі різних конфесій у своїх листах та зверненнях, в особистому листуванні, розмовах, у соціальних мережах поспішали відмежуватися від своїх українських побратимів.

Прийняті на XXXIV з'їзді російських баптистів у травні 2014 року Резолюція щодо України та Звернення до президента Росії стали причиною численних суперечок, взаємних претензій, образ, посилили і без того не райдужні стосунки один з одним. Окрім іншого, ці два документи фактично дали старт відверто агресивній кампанії, спрямованій проти українських баптистів з боку їхніх російських побратимів^[12].

Важко сказати, як би відреагував на цей документ запрошений на з'їзд перший заступник голови Всеукраїнського союзу церков Ігор Бандура, якби не мусив виїхати до того, як Резолюцію було зачитано. Так чи інакше, українські баптисти ознайомилися з текстом після його публікації. Перша реакція надійшла від українського релігієзнавця, доктора філософських наук Михайла Черенкова. Аналітична стаття з'явилася на його сторінці вже наступного дня після оголошення Резолюції:

[1] Гараджа Павел. Любовь против ненависти. *Международная христианская газета*. 2004. № 12 (75).

[12] Текст Резолюції щодо України див. <https://baptist.org.md/ru/?p=5134> Звернення до президента Росії див. <https://baptist.org.ru/news/main/view/obraschenie-k-prezidentu-rossii-34-sezd>

Перед її оголошенням пастор Едуард Генріх зробив попередження: «Це проект, якщо ви це затвердите, то маєте захищати цю позицію». Після оголошення царювала тиша, запитань і зауважень не було. Це означає, що всі делегати з їзду відтепер були пов'язані своєю згодою та були зобов'язані «захищати» цю позицію. Так забруднили не лише окремих керівників, а й увесь РСЄХБ. Резолюція щодо України стала публічним відреченням від своїх українських братів, які представлені в новій владі і які разом із Всеукраїнською радою церков і релігійних організацій однозначно визнали нову владу легітимною та засудили російську агресію...^[13]

Керівництво українського Союзу баптистів не робило таких однозначних заяв, але це не означає, що питань до російського з'їзду в нього не було. Через пів року в українців все ще не було зрозумілої відповіді з приводу прийнятих на з'їзді документів. Голова ВРЦ ЄХБ Валерій Антонюк сказав мені в інтерв'ю: «Нам потрібно обговорити (з російськими братами. – Прим. А.П.) низку питань. Наприклад, щодо офіційних заяв, зроблених на з'їзді ЄХБ у травні цього року в Санкт-Петербурзі. Ми не розуміємо мотивації та прийняття таких документів. Хочемо краще зрозуміти позицію наших братів у Росії»^[14].

За першої нагоди я запитав про це голову російських баптистів Олексія Васильовича Смирнова, який пояснив, що принципова позиція Братства в цілому полягає у відстороненні від будь-якої політики:

У прийнятих документах, про які ви мовите, немає засуджувальних чи обвинувальних висновків, спрямованих проти українського Братства. Ми проти насильства, революцій, бунту, проти застосування будь-якої зброї для досягнення будь-ким політичних чи інших інтересів. Ми висловили власну оцінку стосовно будь-яких збройних зіткнень.

Це стало необхідним сьогодні з причини проникнення української теми, що збурює суспільство. Ми зіткнулися із ситуацією, коли церква може цілу годину Богослужебного зібрання присвятити, наприклад, обговоренню подій в Україні^[15].

Обережні висловлювання керівників братніх Союзів здаються верхом коректності та такту порівняно з тим, що дозволяли собі в ті дні «прости» віруючі. На сторінках інтернету піднялося бурхливе обговорення документів, ухвалених з'їздом. У Росії знайшлися люди, які назвали текст Резолюції «беззубим і бляклим», а слова її «надто дипломатичними».

^[13] Черенков Михаил. Отречение. 1 июня 2014. URL: <http://cherenkoff.blogspot.com/2014/06/blog-post.html>

^[14] Валерий Антонюк: О церкви в условиях войны. *Интервью Андреасу Патцу*. URL: <https://andy-777.livejournal.com/460107.html>

^[15] Алексей Смирнов: «Правда у каждого своя, а истина – одна. И она – у Бога!» *Интервью Андреасу Патцу*. URL: <https://andy-777.livejournal.com/478270.html>

Якийсь християнин із Москви, ховаючись за ініціалами Р.С.Х., написав з приводу Резолюції свій коментар, який було опубліковано на сторінці «Русбаптист» у Живому журналі:

Абсолютно об'єктивні, хоч і надто дипломатичні слова. Проте ряд українських братів побачив у цій загалом беззубій і бляклій резолюції елементи якоїсь «зради» Російського союзу ЄХБ. Це дуже дивне бачення, яке може викликати лише подив, що межує з досадою. Але якщо подивитися, хто і чому так зміркував, стає зрозумілим, що ці критики, які звинуватили РС ЄХБ у зраді, самі давно зрадили ідеї єдності віруючих ЄХБ.

Відомий принцип про те, що злодій сам найбільше кричить «хапайте злодія», здається, тут реалізувався повною мірою. Багато звинувачень, які доводиться читати про російських християн, що нібито зрадили когось своєю позицією стосовно ситуації в Україні, часто добре припасовуються до самих обвинувачів. Просто ті, кого вивели на чисту воду, не бажають визнавати слова докору, тому зображують із себе скривджених і навіть переходять у наступ, тавруючи братів, що викривали їх, у відступництві та інших смертних гріхах.

Цікава ситуація вийшла. Окремі українські християни повели себе погано і не по-християнськи в умовах відкритого заколоту в центрі Києва проти законної влади, підтримали державний переворот, прихід до влади нацистських та проамериканських маріонеткових сил, ворожих до Росії, потім підтримали війну проти населення південного сходу України. Коли їх у цьому брати по вірі з Росії не підтримали і по-братськи викрили, ті почали сильно й голосно ображатися і лаяти їх за «зраду».

Невже брати з України уявили себе настільки безгрішними та досконалими, що викриття на їхню адресу сприймається ними як блюзнірство та осквернення святинь? Дивна позиція, якщо не сказати, гріховна...

Можна сперечатися, чи добре, що брати РС ЄХБ написали резолюцію на події в Україні. І що написали саме таку, обтічну та неконкретизовану. Можна сперечатися і з тим, чи варто було з'їзду надсилати листа президенту Російської Федерації. Однак усе це ніяк не може бути підставою для обмовлення і паплюження російських братів. Поява на з'їзді баптистів України пана Турчинова, дозвіл йому виголосити з кафедри з'їзду баптистів якусь проповідь є набагато гіршим вчинком, ніж стандартний і формальний лист російських баптистів президенту Путіну^[16].

Не менш гостру реакцію викликало Звернення з'їзду до президента Російської Федерації. Поряд зі щирим подивом віруючих (причому не лише українців, а й багатьох росіян) з приводу хвалебного змісту листа звучали

^[16] Р.С.Х. «Кто кого предал?» (г. Москва, 23.06.2014). URL: <https://rusbaptist.livejournal.com/107135.html>

запитання: яка потреба і хто вимагав від з'їзду писати такі листи? хіба цілі та призначення Божих служителів полягають у необхідності звертатися до глави держави з явно пересмикнутими оцінками його діяльності? невже наші брати насправді думають, що Путін це читатиме? а якщо не буде, то в такому разі, навіщо це написано і т. д.

Тут я маю зробити зізнання. Автори листа до президента звернулися до мене (я був присутнім на з'їзді) з проханням відредагувати текст. Коли я отримав Звернення і ознайомився зі змістом, то був, м'яко кажучи, дуже збентежений. За 25 (на той момент) років життя в Німеччині я жодного разу не стикався з подібним у християнських колах західних країн. Звичайно ж, я знав, що за часів панування атеїзму в СРСР баптисти практикували написання владі хвалебних листів – архіви ВР ЄХБ зберігають усілякі звернення, реверанси на адресу мудрих вождів та вірних ленінців, подяки Всевишньому та особисто товаришу Сталіну^[17].

І ось майже через 70 років, будучи впевненим у тому, що вся ця практика залишилася назавжди в минулому, я читаю Звернення російських баптистів до Володимира Путіна і не можу позбутися відчуття, що воно списане у керівників радянської ВР ЄХБ. З іншого боку, думалося, якщо вже настільки існує спадкоємність, то чому таке негативне ставлення до революцій? Адже дякували Всемогутньому за «найбільшу подію в історії народів» – революцію, чому ж тепер, брати, ви не приймаєте «насильницького повалення законної влади» і, взагалі, «з бунтівниками не спілкуєтесь»?

Наскільки дозволяли мені мої повноваження, я постарався «причесати» текст Звернення до президента – вичистив особливо солодкуваті звороти, надто неоднозначні дифірамби на його адресу. Пізніше, коли Звернення було опубліковане, я побачив, що не вся моя правка була прийнята авторами, дещо вони вважали за потрібне залишити, але початковий варіант все ж таки досить суттєво відрізнявся від того, який у результаті був опублікований.

III. КИПЛЯЧИЙ КОТЕЛ ІМПЕРІЇ

Пропаганда серед християн та її наслідки

◆ Наскільки емоційно російські віруючі хвалили свою владу, настільки усім серцем виливали неприязнь до своїх українських побратимів. Мости

^[17] «Голові Ради міністрів СРСР Йосипу Віссаріоновичу Сталіну, Москва, Кремль, 6 листопада 1948 р. Всесоюзна рада євангельських християн-баптистів, від імені віруючих євангельсько-баптистського сповідання щиро вітає Вас, дорогий Йосипе Віссаріоновичу, і весь Уряд нашої славної героїчної країни з 31 річницею найвеличнійшої події в історії наших народів – Великої Жовтневої соціалістичної революції – і молить Всемогутнього, щоб наша дорога Радянська Батьківщина, борючись за мир, благоденство та соціальну справедливість для всього людства, досягла повного успіху у своїй благородній боротьбі за ці найвищі ідеали». URL: https://www.mbcchurch.ru/upload/iblock/7bc/bv_1948_6.pdf

та зв'язки спалювалися рішуче та безоглядно. Один коментатор, християнин із Владивостока, написав у мене в блозі: «Вважаю, що будь-хто, хто виправдовує київську хунту, поділяє вину за такі ось діяння, і тому має бути відлучений від Церкви. Я не пресвітер, але мого голосу буде достатньо. Теоретично ви можете міркувати як завгодно, а на практиці у нас ніхто, відкрито підтримуючи хунту, приймати Вечерю не буде». На запитання, як часто і коли востаннє він був в Україні, брат відповів: «Я там ніколи не бував». Іноді боротьба проти «бандерівців» набувала абсолютно химерних форм. У Фейсбучі було створено групу «Християни проти Майдану». Дивувало не так те, що вона з'явилася, як те, хто до неї увійшов. На свій подив, я виявив у ній знайомих християн, яких знав як розсудливих і серйозних людей. Група, як має бути, зазначила у своїх правилах критерій, що вона «поза всякою політикою». Але ось логотип, створений ними, ніяк цьому правилу не відповідав – на ньому був намальований голуб (який, мабуть, мав являти образ Духа Святого) і... георгіївська стрічка, названа на той час уже «стрічкою Мотороли». Таке незвичайне поєднання було для мене зовсім несподіваним.

На цьому моє здивування не закінчилося. У дні, коли в Москві, прямо біля стін Кремля, було вбито Бориса Немцова, у спільноті християн, які «поза політикою», було вміщено такий текст:

Опозицією Росії у зв'язку із вбивством Бориса Немцова прийнято рішення призначити траурний марш у центрі Москви. Відмова у санкціонуванні ходи організаторів московського Майдану не бентежить. Акцію проводитимуть за будь-якого результату переговорів.

Задум організаторів «сакральної жертви» стає зрозумілим. Як і вибір місця вбивства Немцова – біля стін Кремля. Завдання пройти «жалобним маршем» у центр столиці та закріпитися на освяченій трагедією вбивства території. Створити біля стін Кремля дієвий табір, тобто Майдан.

Місце і час розстрілу Немцова виявляються аж он як до речі, в тому числі й тому, що можливий розгін «скорботного» Майдану можна буде трактувати як особливо цинічну акцію «кривавого режиму».

Сподіваємося, що цинічні, але прозорі плани провокаторів не заскочать зненацька московську міліцію та російські спецслужби^[18].

Або ще така, абсолютно «неполітична» заява. Точніше, вітання. Група «Християни проти Майдану» вітає т. зв. «ДНР» із першими роковинами референдуму. З нагоди «свята» християни бажать «Божих благословінь та миру незалежному від бандерівців Донбасу»^[19].

^[18] Спільнота у Фейсбучі «Християне против Майдана», публікація від 2 березня 2015. Спільноту видалено.

^[19] Спільнота у Фейсбучі «Християне против Майдана», публікація від 12 травня 2015. Спільноту видалено.

Вочевидь, всі ці приклади – крайня форма висловлювання поглядів. Далеко не всі християни вдавалися до такої радикальної «неучасті в політиці» – досвідчені служителі та представники офісу Союзу ЄХБ Росії висловлювали свої емоції набагато дипломатичніше і коректніше. Один служитель із південного регіону РФ розповідав мені, як по дорозі назад з Криму до нього заїхав офіційний представник РС ЄХБ. На запитання господаря, як пройшло відрядження, гість побідкався: «Не дуже!» Із групою церков, яка не бажає входити до складу Російського союзу ЄХБ, домовитися не вдалося. Чинний на той час голова Об'єднання Веніамін Юхимець виявився непохитним, і жоден натиск з боку посла російського братства не допоміг. На нарікання гостя брат порадив: «А може, ти неправильну тактику обрав? Можливо, тобі треба було діяти так, як діяли наші у Криму? Пам'ятаєш, як їх назвали? „Ввічливі люди“! Бери з них приклад, і тоді все вийде».

Ввічливість баптистів з'явилася і у ставленні до інших конфесій. Досить швидко російські християни різних деномінацій, розмірковуючи про сусідню країну, знайшли один з одним спільну мову.

Однаковість в оцінці подій в Україні стала своєрідним лакмусовим папірцем, системою розпізнавання «свій-чужий», примирила між собою жорстких опонентів як у питаннях богослов'я, так і церковного устрою: армініан з кальвіністами, баптистів з православними, відокремлених з реєстрованими, адвентистів з харизматами і т. д. Куди поділися давніші розбіжності! Стосунки між цими групами несподівано набули якоїсь благодатної гармонії, стерли на ґрунті осуду «бандерівців» та «націоналістів» усі колишні образи, усунули взаємні претензії.

Так, наприклад, баптист Ігор Колгарьов, один з активних в інтернеті користувачів, що зараховує себе до «гнаного братства», дуже охоче розміщував на своїй сторінці в Живому журналі пасквілі православного публіциста, «на переконання соціаліста» (як він сам себе називає), «корінного ленінградця» Костянтина Єрофеева^[20]. Останній, не шкодуючи фарб та жовчі, рясно поливав ними на той момент виконувача обов'язків президента України «сектанта» Турчинова.

«Убита дівчинка», «розіп'ятий хлопчик» разом із «кривавим пастором» являли собою пропагандистські штампи, які на диво легко приймалися російськими християнами. Вони схильні були більше вірити «Першому каналу» та православному соціалісту, ніж свідченням своїх братів із України, яких, треба підкреслити, добре знали, бо мали з ними однакові принципи, традиції, розуміння Господа та Його Слова.

Українські брати не мовчали – говорили, намагалися донести до одновірців неспотворену інформацію. В одному з інтерв'ю я попросив пастора Валерія Антонюка розповісти про ставлення ВРЦ ЄХБ до Олек-

^[20] Єрофеев Константин. Русская народная линия: Православие. Самодержавие. Народность. URL:https://ruskline.ru/author/e/erofeev_konstantin_borisovich?page=8

сандра Турчинова. Він підкреслив, що знає Олександра Валентиновича і як людину і як християнина з найкращого боку і навіть його опоненти-політики говорять про нього з повагою: «Ми розуміємо, що він державна людина. І на своїй посаді несе колосальну відповідальність, має обов'язки перед країною та народом. Він діє, виходячи з тієї ситуації, у якій опинилася країна, він зобов'язаний захищати інтереси України. Інакше б він там не був. Тому ми молимося за нього. Якби в нашій країні було більше таких політиків, християн, які мають страх Божий, то наша країна мала б більше благословень»^[21]. Не знаючи суті речей, не розпізнаючи механізмів пропаганди, віруючі Росії швидко погодилися з ярликом «кривавий пастор» і говорили про нього не інакше, як тільки у негативній конотації. «Він наказав вбивати цивільних людей», – невпинно повторювали вони.

Тим часом достатньо було послухати Валерія Антонюка й уважніше придивитися до російської пропагандистської преси, щоб зрозуміти, наскільки історії про «розп'ятих хлопчиків» відрізняються від реальності. Щодо початку АТО відома, наприклад, заява т. зв. «міністра оборони ДНР» Стрелкова, в якій він відкрито говорить, хто і для чого розпочав війну в 2014 році:

Спочатку ніхто не хотів воювати. Перші два тижні проходили під прапором того, що обидві сторони хотіли переконати одне одного. Перші дні в Слов'янську і ми, і вони вкрай обережно підходили до застосування зброї... Українська сторона дуже обережно поводитися, крок за кроком промацувала, як поведеться Росія. Першого місяця не було обстрілів міста.

...Спусковий гачок війни таки натиснув я. Якби наш загін не перейшов кордон, у результаті все скінчилося б, як у Харкові, як в Одесі. Було б кілька десятків убитих, обпалених, заарештованих. І на цьому скінчилося б. А практично маховик війни, яка досі йде, запустив наш загін^[22].

Юрист із Москви, баптист за віросповіданням, що нерідко пише коментарі в моєму блозі, не тільки зміг у всіх цих питаннях розібратися, але й у властивій йому професійній манері зумів висловити це у своїх репліках. Він намагався пояснити читачам, що нічого неправомочного чи аморального Турчинов як в. о. президента не зробив, що, навпаки, максимально обережно діяв на користь держави, несучи важкий тягар відповідальності^[23].

Звичайно, подібні коментарі тонули у бурхливому потоці агресії, що ллється з екранів телевізорів на бідні голови росіян. Почалася війна за

^[21] Валерій Антонюк: О церкви в условиях войны. *Интервью Андреасу Патцу*. URL: <https://andy-777.livejournal.com/460107.html>

^[22] «Кто ты, „Стрелок“?» Интервью Александра Проханова. *Газета «Завтра»*. URL: <https://zavtra.ru/blogs/kto-tyi-strelok>

^[23] Блог Андреаса Патца, комментарии. URL: <https://andy-777.livejournal.com/409679.html?thread=16741711#t16741711>

уми християн, протистояти спокусі втягнути себе в цю війну не змогли навіть досвідчені служителі. Так, відомий не тільки в Росії, а й далеко за її межами пастор із Кабардино-Балкарії Олексій Павлович Прохоров видав книгу, назвавши її «Киплячим казаном Єремії». Цю книгу розповсюджували на пасторській конференції служителів РС ЄХБ, видана вона була як «релігійне видання» видавництвом «Благовісник», а на колажі титульної сторінки зображено тильний бік кулі, на якому по колу було написано: «Духовно-політичне дослідження».

Олексій Павлович починає свою працю із чесного визнання: «Що ти думаєш про Україну? Це запитання сьогодні ставлять частіше за інші»^[24]. Заява, на мій погляд, дуже важлива, оскільки за всієї активності у питаннях описаної вище війни християни Росії невпинно повторювали, що вони «поза політикою» і якщо й цікавляться Україною, то тільки в плані «допомогти». А тут, у книжці, авторитетний служитель відверто зізнається, яке питання найбільше хвилює російських баптистів та які проблеми найчастіше обговорюються у братських колах. І щоб зовсім ні в кого не залишилося жодних сумнівів, додає: «Цей конфлікт отримує внутрішньоцерковну прописку».

«Я не політик, – пише в наступному абзаці автор, – більше того – священнослужитель». І це правда. Олексій Павлович багато років був пресвітером у м. Прохладний (Росія) і навіть заступником голови РС ЄХБ у Південному регіоні. Священнослужитель – добре, не політик – ще краще, але до цих регалій священнослужитель Прохоров додає ще одне: «...і громадянин своєї вітчизни. Я не лише християнин. У книжці я викладаю свою громадянську позицію щодо України»^[25].

У нас немає можливості детально проаналізувати ці дослідження, хоча праця багаторічного пастора цікава і в плані неприхованої ностальгії за СРСР, і претензій до «зрадника» Горбачова, і бажання Заходу скоротити населення Землі до мільярда (і це вже тоді, 2014 року!) – всі ці деталі, безперечно, показові, але ми візьмемо лише ті уривки з книжки, які стосуються безпосередньо України.

«У США в Україні був свій агент – Віктор Янукович, який відрізнявся від агента Юлії Тимошенко тільки тим, що підтримував теплі стосунки з Москвою», – читаємо далі. На мою думку, це геніально! Чи не знаходите? Агент США Віктор Янукович підтримує дружні стосунки... із Москвою. Благо, цей здогад написав не сам Олексій Павлович, а якийсь економіст Михайло Хазін, священнослужитель у своїй книжці лише «дав йому слово». «І Янукович вирішив схитрувати, – пише далі Хазін. – Щоб відбитися від Путіна (з яким «підтримує дружні стосунки». – Прим. А. Патц), Янукович зібрав Майдан зі студентів, які почали кричати, що

^[24] Прохоров А. «Кипящий котел Иеремии». Москва: Благовестник, 2014. С. 5.

^[25] Там само.

хочуть до ЄС, а сам при цьому вирушив до Китаю... продавати Крим»^[26].

Розділ «геополітичної складової» пастор закінчує пафосною заявою: «Якби Путін увів війська чи дозволив Кадирову ввести свій президентський полк (14000), то через кілька днів в Україні настала б тиша і всі інструктори Заходу та навчені ним западенці вже стрибали б у Сибіру. Від холоду. Але наш президент не пішов на це. Даремно його ляляли. А треба було діяти більш рішуче. Крихітна Північна Корея відспівала дядька Сема, і він більше не наважується туди сунути свого носа. Заступилася Росія за Південну Осетію – той самий результат. Чому Путін мовчить? Це питання залишилося без відповіді. Довелося прочитати фразу: Найстрашніше, що можна почути у Росії, – виття вовка, ревіння ведмедя і мовчання Путіна»^[27].

Мені довелося кілька разів перечитати цей уривок, аби зрозуміти, про що йдеться. Отже, Янукович («агент США», який сховався після виконання завдання у Росії) влаштував проти себе самого Майдан («щоб відбитися від Путіна»), а сам відлетів у Китай продавати Крим! Коментувати такі дослідження, звісно, складно. Хочу ще раз нагадати: ця праця поширювалася серед баптистських служителів на пасторській конференції. Мені подарував її один із присутніх на ній служителів і рекомендував почитати. Судячи з подальших розмов з росіянами, багато хто з них були цілком згодні із «дослідженнями» Олексія Павловича.

Михайло Хазін, якого невпинно цитує баптистський дослідник, далі попереджає: «Не так просто взяти „російського ведмедя“. Незважаючи на все більш явну метушню навколо нього, <...> темному світу поки не вдається його зв'язати. Америка – це такий світовий пахан. Уявіть, йде він по ринку в оточенні почту, то ягідку з прилавка стягне, то панянку по сідницях шльопне. І ось підходить до пасічника, що медом торгує, і запускає свої пальці в стільники, а той йому – хряп по руці. Пахан не може не відреагувати! Адже всі довкола бачать, що він слабшає. Ось і в ситуації з Кримом Росія шльопнула по руці США. Звідси такі верещання»^[28]. Знову ж таки, чому Хазін вважає, що Росія шльопнула «пахана» Кримом, якщо Янукович, за твердженням того ж Хазіна, продав його Китаю?

«Хто б відкрив очі українцям, – бідкається вже від свого імені Прохоров, – що не Росія її ворог, а вона перешкоджає тому, щоб її поглинув Захід...»^[29] У розділі «П'ята колона» автор картає «зрадників». «Тепер про малоприємних людей, – пише він. – Вони живуть у Росії, але працюють проти неї. Їм соромно за Росію, вони обурюються з приводу Криму, вважаючи росіян агресорами... Такі настрої проникли і в церковне середовище. Довелося мені якось вибухнути серед таких: „Коли це скінчиться?!

^[26] Прохоров А. «Кипящий котел Иеремии». Москва: Благовестник, 2014. С. 30.

^[27] Прохоров А. «Кипящий котел Иеремии». Москва: Благовестник, 2014. С. 34,35.

^[28] Прохоров А. «Кипящий котел Иеремии». Москва: Благовестник, 2014. С. 31.

^[29] Прохоров А. «Кипящий котел Иеремии». Москва: Благовестник, 2014. С. 32.

Живете тут, ганите свою країну та президента, вірите неофашистам. На кого ви працюєте? Я за свого президента воюватиму з вами! Що ви тут сидите? Їдьте туди і пишiть, що хочете. І не вказуйте свої колишні титули у братствi. Не закладайте тротил під свободу баптистів“. Коли я бачу зраду в будь-якій формі та середовищі, – продовжує нарікати священнослужитель Прохоров, – мене сповнює праведний гнів. Мені сказано у Писанні: любіть ворогів **ваших** (виділено жирним у книжці), але не Божих, не державних. Немає вимоги любити іуд усіх рівнів. Посадити б їх усіх на „Титанік“ і відправити до їхніх покровителів».

Дісталось від дослідника не тільки «п'ятій колоні», отримав від нього і багато битий Олександр Турчинов. «А ще: куплений Заходом священнослужитель зганьбив усе братство своїм наказом силової операції... На мій погляд, його треба давно відлучити». І повчально рекомендує: «Церква має бути поза політикою»^[30].

Не питайте мене, як можна написати цілу книжку (нехай і тоненьку) про політику, розібрати «підступний Захід», викрити «п'яту колону», посадити всіх на «Титанік» і втопити, відшльопати по руках дядька Сема, нарешті, висловити готовність воювати за «свого президента» і при цьому не соромлячись заявляти, що церква має бути поза політикою. Як це поєднати, я не знаю, але саме така думка переважала серед таких же, як і Олексій Павлович, російських братів у 2014 році. Тому я (на мій погляд, цілком обґрунтовано) злегка підправив назву книги і назвав її «Киплячий котел Імперії».

IV. БРАТ БІЛЯ ВОРІТ

Остаточна радикалізація та відкрита ворожнеча

◆ Приблизно в той же час (2010–2012 рр.) у Росії почалася реабілітація Йосипа Сталіна. Дивно і парадоксально, але до неї досить активно приєдналися християни, нащадки тих, кого диктатор знищував у таборах та гноїв у засланнях. Якось я простежив статистику і опублікував дані: згідно з повідомленнями в новинах, кількість червоних гвоздик, що приносяться людьми на могилу «Ефективного менеджера», зростає з 50 штук у 2010-му до 4500 у 2016-му, надгробок буквально завалювали квітами. У коментарях до цього посту один мій читач-баптист написав: «А чому до Сталіна не можна ставитися як до того ж Петра Першого? По пролитій крові свого народу Сталін, мабуть, навіть програє прорубувачеві вікон до Європи. Чим Сталін гірший від Петра Першого?»

Російських братів почало дратувати будь-яке згадування радянської системи в негативному ключі. Здавалося б, вони вже не громадяни СРСР, і взагалі такої країни не існує. Але віруючі люди дуже болісно стали реагувати на будь-які несхвальні висловлювання, що зачіпають радянське

^[30] Прохоров А. «Кипящий котел Иеремии». Москва: Благовестник, 2014. С. 40–43.

минуле, включаючи згадку про факти утисків християн, організованих радянською владою.

Водночас почалося обожнювання свята 9 травня: георгіївські стрічки, «можемо повторити», набіги хірурга-мотоцикліста «На Берлін», переодягнені у військову форму християни, зокрема діти... У баптистських церквах згадали раптом про «загиблих», стали шанувати їхню безсмертну пам'ять, на День Перемоги наприкінці богослужінь замість «З миром нас Ти розпусти» християни співали «Мне кажется порою, что солдаты». Це не жарт і не вигадка – один знайомий пастор надіслав мені відеозапис, зроблений у його церкві у неділю напередодні 9 травня, на якому вся громада співає цю пісню.

Мій добрий друг із Санкт-Петербурга, член баптистської церкви Костянтин Захаров, осмислюючи те, що відбувається, пише:

Всі ці помпезні святкування та паради протиприродні, бо свідчать про те, що минула війна не відрефлексована, що ми продовжуємо жити в ній. І ось це огидне нарядження дітей у військову форму – це не невинні витівки в «данину пам'яті», а перший вихід на поверхню чогось страшного.

Від мене відмахувалися. Але найстрашнішим днем – днем, коли я зрозумів, що все дійсно пропало, стало для мене богослужіння 21 червня 2020 року. Прийшовши в церкву, я побачив, що готується якесь вуличне шоу.

Я спитав у когось із сестер, що сталося. Мені відповіли, що сьогоднішнє богослужіння буде присвячене початку Великої Вітчизняної війни. Я перепитав у когось ще. Мені відповіли таке саме. Я був хотів підійти до організаторів, але подумав, що якщо отримаю таку ж відповідь і від них, то не зможу втриматися від дуже неввічливих слів, тому сів ближче до краю (я був не сам, а з дитиною) і почав чекати початку.

І – так, так воно і було. Служитель як завжди проникливо заговорив про подвиг багатонаціонального радянського народу і замість християнського гімну навіть заспівав якусь військову пісню. І ми, мовляв, баптисти, будучи плоть від плоті нашого народу, теж наближали перемогу як могли. Я взяв дитину за руку, і ми пішли з цього вертепу...^[31]

Слова Костянтина Захарова про «перший вихід на поверхню чогось страшного» виявилися пророчими – передбачене ним «страшне» з'явилося у всьому своєму неподобстві рано-вранці 24 лютого 2022 року. Ігри у війну, перевдягання у форму, носіння пілоток і бажання «повторити» отримали свої плоть і кров, і це, звичайно ж, не могло не позначитися на стосунках християн.

Цікаво, що першою реакцією російських християн на так звану спецоперацію була відсутність будь-якої реакції. Складалося враження, що бомбардування мирних міст України, загибель людей, багатьох з яких вони

^[31] Захаров Константин. Все это было предсказуемо. URL: <https://t.me/konstantin4498/197>

знали особисто, їх аж ніяк не стосується. Це можна було списати на шок, на те, що вже розпочата війна настільки вибила віруючих росіян з колії, що вони втратили дар мови і здатність писати. Але пауза затягувалася, і ставало зрозумілим, що це не шок, а бажання зорієнтуватися – як правильно реагувати на те, що відбувається. Мовчання виявилось настільки гучним, що не могло не звернути на себе уваги одновірців в Україні.

На третій день від початку бомбардувань багаторічний пастор однієї із баптистських церков Харкова В'ячеслав Володимирович Храмов записав відеозвернення. Зі сльозами на очах він волав: «Я звертаюся до церкви в Росії. Брати і сестри, прошу вас, моліться за нас! Я не розумію, за що ви несете нам смерть, не розумію, за наказом якого бога Росія сьогодні бомбить наші міста. Я не розумію, як ви станете перед живим Богом, промовчавши у такий час. Тут є ваші знайомі, тут живуть ваші рідні, тут є ті, кого ви любите... Що з вами сталося?..»^[32]

Пастор Храмов звертався до батьків-християн (якраз у ці дні стало відомо про величезну кількість загиблих російських солдатів): «Невже вам не шкода своїх синів, які гинуть в Україні? Гаразд, ми вмираємо за свою свободу, але за що вмирають ваші діти?!»

Це звернення, як і десятки інших, залишилося без відповіді. На тлі мовчання особливо чітко виділялися деякі репліки, що проривалися в публічний простір. Наприклад, відомий своїм патріотизмом пастор-харизмат із Пензи Сергій Кіреєв на мій пост про те, що російські солдати гинуть тисячами і що мені їх шкода, написав у коментарях: «Ти – фашист, який відпрацьовує проплачене спецслужбами замовлення. У мене зараз банька топиться, шашличок на підході, 8 березня відзначаємо!..»

У своїй переважній більшості представники харизматичного руху, порівняно з іншими, «старішими», конфесіями в Росії, показали себе найвідчайдушнішими борцями з «нацизмом» в Україні. Баптистські ж брати після витриманої паузи почали несміливо закликати до миру в усьому світі, наводити тексти з Біблії, присмачуючи свої звернення запитанням: «Де ви були 8 років?». Проповідники, які зважилися записати ролики чи виступити публічно, змагалися в майстерності словесної еквілібристики, закликаючи українців змиритися, віддати верхній одяг, якщо в тебе забрали сорочку, підставити іншу щоку, і взагалі наше життя на небесах. Звучало все це цілком пристойно й обґрунтовано, причепитися було ні до чого. Якщо, звичайно, не враховувати криків українців, які благають про допомогу.

23 березня, рівно через місяць після початку війни, голова українських баптистів Валерій Антонюк записав відеозвернення до братів у Росії. «За часів Третього Рейху, – казав він, – коли євреїв вагонами везли до

^[32] Обращение Вячеслава Храмова. URL: <https://www.facebook.com/andreas.patz.54/videos/638485600816859>

концтаборів, у зібраннях церков у Німеччині співали гімни хвали Богів. Крики приречених на смерть були досить гучними, тому долинали до співців. І тоді, як каже свідок, люди співали голосніше, щоб не чути, як диявольська машина в ім'я вищої раси перемелює беззахисних. Минуло 80 років. Історія повторюється... Сьогодні багато служителів слов'янських церков поза межами України обрали успішну стратегію – мовчання! Вони мовчать, коли треба підняти голос і сказати правду про те, що відбувається, дати оцінку беззаконним діям слуг пекла...»^[33]

Не можна сказати, що російські брати зовсім мовчали. Вже 25 лютого, на другий день початку бойових дій в Україні, на сайті Російського союзу баптистів з'явилося звернення старших служителів та заклик до посту та молитви^[34]. 3 березня група російських баптистів ініціювала збір підписів під петицією проти війни. Текст її був гранично відвертий і достатньо радикальний. Він гідний того, щоб навести його тут повністю.

Дорогі співвітчизники!

Наша армія веде повномасштабні бойові дії в іншій країні, скидаючи бомби та ракети на міста сусідньої нам України. Як віруючі люди, ми оцінюємо те, що відбувається, як тяжкий гріх братовбивства – гріх Каїна, який підняв руку на свого брата Авеля.

Жодні політичні інтереси та цілі не можуть виправдати смерть невинних людей. Вмирають старі, жінки, діти. Гинуть військові з

^[33] Валерий Антонюк: «Война: молчание – золото или преступление?» URL: https://www.youtube.com/watch?v=eaPFA_f1Bo4

^[34] Звернення Російського Союзу євангельських християн-баптистів щодо ситуації на території України.

«У зв'язку із загостренням ситуації на території України, закликаємо всі церкви Російського Союзу Євангельських християн-баптистів до посиленої молитви про якнайшвидше відновлення мирного життя. Народ Божий покликаний бути миротворцем та нести братолюбство. „Блаженні миротворці, бо вони синами Божими стануть“ (Мт. 5:9).

Закликаємо вас об'єднатися у молитві:

1. Про Божий мир на землі і в серцях, про повну надію і довіру до Бога в усьому.
2. Про Божу волю у прийнятті важливих рішень, від яких залежить доля багатьох народів.
3. Про мирне вирішення конфлікту та якнайшвидше припинення бойових дій на території України.
4. Про збереження життя наших братів та про благополуччя їхніх сімей, а також про захист населення територій, що опинилися в зоні бойових дій.

Закликаємо церкви виявити почуття милосердя, надаючи гуманітарну та будь-яку іншу допомогу всім, хто опинився в біді.

Пропонуємо церквам Російського Союзу Євангельських християн-баптистів на недільному богослужінні 27 лютого звершити молитву про мир з постом.

Голова РС ЄХБ П.В. Міцкевич
Перший Заступник Голови В.В. Ігнатенков».

URL: <https://baptist.org.ru/news/main/view/article/1640363>

обох боків, знищуються міста та інфраструктура. Крім військових цілей, снаряди та бомби руйнують лікарні, цивільні будівлі та житлові будинки. Багато людей стали біженцями, райони бойових дій перебувають на межі гуманітарної катастрофи.

На додаток до кровопролиття, вторгнення в суверенну Україну зазіхає на свободу самовизначення її громадян. Між нашими народами сіється ненависть, яка створить прірву відчуження та ворожечі на покоління вперед. Війна руйнує не лише Україну, а й Росію – її людей, її економіку, її моральність, її майбутнє.

Святе Писання закликає нас «утримувати руки від зла і шукати шляхи миру» і застерігає, що той, хто «сіє зло, пожне його». Якщо ми дійсно хочемо спиратися на духовні цінності, зараз дуже важливо прислухатися до слів Ісуса Христа: «Вклади меч у піхви твої, бо хто взяв меч, від меча і загине». Сказано також: «Що скоро не чиниться присуд за вчинок лихий, тому серце людських синів повне ними, щоб чинити лихе». Але Божий суд неупереджений і невідворотний.

Сьогодні настав момент, коли кожен із нас має називати речі своїми іменами. Поки у нас є ще шанс уникнути покарання згори і не допустити краху своєї країни. Нам потрібно принести покаяння за вчинене передусім перед Богом і потім перед народом України. Потрібно відмовитися від брехні та ненависті. Ми закликаємо владу нашої країни до припинення цього безглузлого кровопролиття!

За чотири дні звернення підписали понад 500 осіб. Після цього через те, що за новими законами («про дискредитацію Збройних сил РФ») людей почали переслідувати, ініціатори зняли петицію з сайту та закінчили публічний збір підписів.

Відтак 10 березня Всесвітній баптистський союз опублікував «Звернення до президентів», адресоване В. В. Путіну, В. А. Зеленському, Еммануелю Макрону та Джо Байдену. Його поряд з іншими підписав і голова Російського союзу євангельських християн-баптистів пастор П. В. Міцкевич. Баптисти закликали президентів «повернути теперішні процеси у бік якнайшвидшого припинення бойових дій в Україні та початку процесу, спрямованого на встановлення міцного і справедливого миру»^[35].

І все-таки, мабуть, українські брати вважали, що всі звернення росіян недостатньо категоричні, а слова підтримки не такі переконливі, тому продовжували звинувачувати їх у лицемірстві та боягузстві, зраді та слабодухості, а десь і в підтримці агресії. Задля справедливості варто зазначити, що для цього було дано чимало приводів. Наприклад, коли українці просили своїх російських братів назвати зло злом, то нерідко чули у відповідь: «Не все так однозначно», все частіше російські християни вка-

^[35] Повний текст Звернення до президентів див. <https://baptist.org.ru/news/main/view/article/1642689>

зували українцям на «Алею ангелів» у Донецьку, про існування якої самі до 24 лютого 2022 року не підозрювали. Чим голоснішими були благання українських братів, тим більш непробивно ставала байдужість їхніх російських одновірців. Найбільше ж приводили до відчаю спроби росіян виправдати зло, надати йому пристойного вигляду. Так, пастор у церкві ЄХБ м. Железнодорожна (Курська область, Росія), говорячи про «спецоперацію», наставляв паству: «Головне у всьому цьому зберегти моральність». На той момент уже було відомо про руйнування Ірпня, знищення Маріуполя, про звірства у Бучі. Про яку «моральність» говорив баптистський пастор, зрозуміти українцям, які зазнають насильства і страждань, звичайно, було складно. Члени його церкви свідчать про те, що на початку війни служителі закликав свою паству «бути патріотичними – про свою країну говорять або добре, або не говорять взагалі, – не висловлювати свою позицію в мережах, бо прийдуть „чоловічки“ і закриють церкву», і підкреслював, що «краще страждати за Христа, а не за політичні погляди».

Глава російських п'ятдесятників Сергій Ряховський пішов набагато далі. Публічність та близькість до влади змушували його транслювати по суті пропагандистські штампи. Ось як висвітлювали його діяльність п'ятдесятницькі сайти новин:

На круглому столі, що відбувся у Державній Думі РФ, представники всіх традиційних релігій Росії висловили категоричне й одноголосне неприйняття нацизму, що намагається підняти голову.

... Це дуже важлива подія, яка формує релігійну думку всіх конфесій Росії, яким чином ми сьогодні можемо служити тим, хто проходить через біль та страждання, щоб дати їм надію. Наші гуманітарні проєкти – це важливо, але слово тут відіграє ще більш вагомую роль. Сьогодні ми побачили, що ми разом і ми сильніші. У нас є сьогодні чітка, зрозуміла, християнська місія для наших народів Росії та України, – зазначив керуючий єпископ РОСХВЕ Сергій Ряховський^[36].

Справді, складно зрозуміти, яким чином Сергій Васильович розраховував однією рукою приносити українцям біль та страждання, а іншою «давати їм надію». Зрозуміло, на тлі таких рапортів мало кого могли переконати у братній підтримці звернення християн «до президентів». По суті, згадана раніше петиція, організована добровольцями без участі керівництва Союзів, виявилася, мабуть, єдиною чіткою та сміливо висловленою точкою зору меншості. Від цього її цінність лише зростає.

«Питання стосунків між росіянами та українцями загострилося до краю, – журиться у своїй статті доктор філософії Михайло Черенков, – але не менш глибоке розділення сталося всередині спільнот – на байдужих та солідарних. Російські люди розділилися на тих, хто соромиться цієї війни і заявляє про солідарність із жертвою, і тих, хто виправдовує цю війну і цим

^[36] Телеграм-канал Андреаса Патца. 31 марта 2022. URL: https://t.me/A_Patz/38

підтримує агресора. Як виявилось, мовчазних прихильників війни було набагато більше, ніж агресивних. Їх видавала демонстративна відстороненість, небажання молитися за Україну, роздратування від згадки про війну. Все, що хотіли „нормальні“ українці від „нормальних“ росіян, – почути слова про засудження війни та співчуття до постраждалих. Але навіть цей мінімум правди для багатьох російських людей виявився непосильним тягарем, занадто великою незручністю. А ті, що ризикнули заявити про солідарність з Україною, стали ізгоями та зрадниками для свого народу. Дивно, але моторошні плани російського президента „денацифікувати“ Україну знайшли відгук у серцях багатьох слов'ян»^[37].

При цьому, треба визнати, згадане доктором Черенковим «загострення до краю» має взаємний характер. Безумовно, опинившись у становищі жертви, українські брати мають право розраховувати на поблажливості в оцінці їхніх висловлювань – у їхньому випадку радикальність ніби можна пробачити. Але все ж таки здається, що вона (радикальність) повинна залишатися в християнських рамках. На превеликий жаль, це не так. Багато українських братів і, що ще більш прикро, служителів відмовляються мати будь-які контакти та зустрічі з російськими братами, вимагають від них (перш ніж подадуть їм руку) глибокого покаяння, причому публічного! Анафему оголошують усім підряд не розбираючи, у тому числі поміркованим братам, які, можливо, неголосно, наскільки їм дозволяє становище, і все ж таки досить ризикуючи, засуджують війну. Священні Писання, як відомо, закликають прощати одне одного без жодних умов, а наш незмінний Приклад у цьому питанні Спаситель Ісус Христос благав Отця «Прости їм, бо вони не знають, що роблять» без жодного навіть натяку на прохання про прощення з боку тих, хто Його вбивав.

Мої сторінки (у ФБ та Телеграмі) буквально потопують у злісних коментарях українців, у яких звучать прокляття, побажання «щоб вам так само було!», а то й утричі більше того, що росіяни зробили українцям. Повторюся, усі ці абсолютно немислимі претензії звернені в тому числі до людей, які відкрито засуджують дії своєї влади і аж ніяк не заслуговують на подібне до них ставлення (вони, згідно з класифікацією Михайла Черенкова, є «нормальними» росіянами – тими, хто засудив і засуджує війну та постійно висловлює співчуття постраждалим).

Звичайно, сміливості та відваги вистачає далеко не всім росіянам. Неочікувано проявили себе «відокремлені» баптисти. Протягом десятиліть, починаючи з 1961 року, вони позиціонували себе як противники будь-якої влади, яка зневажає свободу віросповідання та права християн, підкреслювали свою непохитність і незмінно називали себе «вірними». Але цього разу вони виявилися напрочуд податливими, щоб не сказати більшого.

^[37] Черенков Михаил. Церковь на войне. *Богомыслие*: альманах. 2022. № 32. URL: <http://almanah.bogomysliye.com/article/view/262766/259152>

Керівництво МСЦ ЄХБ, як і багато російських баптистів, довгий час воліло обходити незручну тему про війну і не говорити про це у своїх публічних висловлюваннях. Нарешті, на зустрічі 12 квітня заступник Миколи Антонюка, а також голова Відділу заступництва при МСЦ ЄХБ Геннадій Єфремов під тиском записок змушений був висловити свою думку з цього питання. Його прямо запитали: «Чому ми не висловлюємося?» Навести відповідь Єфремова у повному обсязі тут нема нагоди, але на початку він вживає оригінальне словосполучення «обидві сторони конфлікту», після чого суть 20-хвилинної промови відповідального служителя стає передбачуваною. Наприкінці з уст Геннадія Сергійовича, як і має бути, звучать заяви про те, що «в Україні проти Росії воює вся Європа та США і що Росію „можуть втягнути“ у глобальну війну»^[38]. Як можна втягнути у війну країну, яка сама цю війну розпочала, знає, мабуть, лише пастор Єфремов.

Найвагоміший аргумент спікера полягав у тому, що все це допустив Бог і давайте не будемо Йому заважати. Бо «не знаємо, як повернеться». У такому разі постає питання, для чого багато років існує і всіляко підтримується «гнаним братством» Відділ заступництва, очолюваний тим самим Єфремовим? Адже він (відділ) тільки тим і займається, що «заважає Богу».

Ще більше питання загострилося наприкінці вересня 2022 року, коли в Росії було оголошено «часткову мобілізацію». Християни, і баптисти насамперед, стали вимагати від своїх служителів ясності – вони хотіли знати: іти їм воювати чи ні. Керівник молодіжного служіння МСЦ ЄХБ звернувся з цим питанням знову до Геннадія Єфремова. «Що робити молодим нашим братикам, якщо їм прийшла повістка? Іти на фронт?» – запитав він. «Що робити? – перепитав заступник голови братства і відповів: – Робити те, що ми маємо робити... Опинився на лікарняному ліжку – проповідуй Євангеліє. Забрали до армії? Як громадянина своєї держави та військовозобов'язаного покликали до армії?.. Писання каже: якщо хто примушуватиме тебе пройти одну верству, йди з ним дві. Ось примусили, ось присилували, ось направили... Святим можна бути і в армії. І не треба боятися передової! Якщо ти там опинився – спасай людей!..»^[39]

Зрозуміло, що такі заяви не могли сприяти відновленню добрих стосунків між російськими та українськими братами. Бо мало хто може сказати, яким способом можна спасати людей на передовій. Зате кожен знає, в кого ти там стрілятимеш. За рідкісним винятком позиція, схожа на озвучену Геннадієм Єфремовим, домінує в християнських колах Росії досі. Мені відомо про нараду баптистських служителів в одному з сибірських міст, де відповідальні брати надихали своїх співробітників іти на війну.

^[38] Єфремов Г. С. Как нам реагировать на события в Украине. МСЦ ЕХБ. URL: <https://youtu.be/xVqmjuAln5Q>

^[39] Єфремов Геннадій. Можно ли христианину идти воевать? URL: <https://youtu.be/vVXUm2pizoE>

«Не бійтеся тих, хто вбиває тіло, – казали вони, – бійтеся більше того, хто може і душу, і тіло погубити в геєні». Подібно до Єфремова, служителі закликали і на передовій «спасати людей»^[40].

Пастор Андрій Бак, старший пресвітер Кемеровської області після оголошення мобілізації в Росії закликав свою паству підтримати уряд.

Хто як не ми, релігійні організації, простягне руку допомоги та підтримає! Навіть у Святому Письмі написано: «Моліться за всіх, хто при владі». Другий момент, дуже важливий для нас, це підтримувати руки тих, хто стоїть на чолі, ухвалюючи дуже важливі, принципові рішення нашої держави. Ми за те, щоб завжди стояти разом, завжди підтримувати, з духовного боку молитися за наш уряд, молитися за губернатора, за президента, щоб, коли перед ними постає важке питання, вони приймали його з мудрістю та з Божим благословенням^[41].

На цьому тлі заява московського пастора звучить воістину голосом волаючого в пустелі. Викладач богословської семінарії богослов Олексій Маркевич написав після оголошення мобілізації таке:

Це нечесно щодо молодих братів просто говорити: «Це справа вашого сумління», – в розумінні вибирай що хочеш. Так, люди покликані чинити по совісті. Але церква в особі своїх проповідників має проголосити Божу заповідь, звернену до своїх членів. Для мене немає сумніву, що церква покликана сьогодні сказати: «Не йди на агресивну загарбницьку війну, не йди за більшістю на зло, не бери участі у справах п'їтьми...» Несправедливість не може бути справою особистого вибору кожного, знищення людей та руйнування міст не може бути предметом християнського вибору, дотримання злочинних наказів, які суперечать Божій волі, не може бути віддано на розгляд кожним окремо, як щось нейтральне чи малозначуще.

Так, за нинішніх умов таке церковне проголошення не буде простим, це дорога благодать. І, наслідуючи нашого Господа, який заплатив високу ціну, хіба ми відмовлятимемося від того, щоб чимось пожертвувати. Сьогодні моя молитва за всіх, хто стоїть перед важливим рішенням: будьте тверді й мужні на шляху своєї віри^[42].

У наведених протилежних поглядах чітко проглядається прикра прогалина в богословській позиції, брак ясності у питаннях ставлення до війни, участі/неучасті в ній християн. Важливим психологічним фактором також виявилася традиційна баптистська законотручність у всіх цивільних питаннях. Слов'янські віруючі виявилися зовсім непередготовленими перед лицем раптової біди. У радянські роки відділення церкви від держави мало на увазі відділення церкви від суспільства в цілому, від усіх

^[40] Патц Андреас. Совещание. URL: <https://andy-777.livejournal.com/665520.html>

^[41] Видео, Андрей Бак, 22 сентября 2022 г. URL: <https://www.facebook.com/matvey.vlasenko/posts/pfbidotEma8g9QJPW7qsBD9d8knChrhU9m4hdm9qwfEAB6QCnnmSQcdjd7Vg5Xeqaecp7y1>

^[42] Маркевич Алексей. Если начнется война. URL: <https://t.me/c/1683697685/122>

процесів, що відбуваються в ньому. Так вважали партійні чиновники, так само це питання тлумачили наші брати. Це було вигідно державі (адже мета будь-якого уряду – використовувати церкву у своїх інтересах), але завдавало незмінної шкоди віруючим!

У братстві ніколи не намагалися усвідомити, по-справжньому осмислити, як має бути насправді; як чинити, щоб не суперечити своїм переконанням і не йти наперекір Богу, Його волі. Ніхто цього в церквах не вчив, бо час був мирний. Тому сьогодні як в Україні, так і в Росії у цих питаннях спостерігаються крайнощі – зрушення від пацифізму до мілітаризму, від сектанства та закритості до активної політичної діяльності...

З початком війни в Україні розпочався відчайдушний пошук відповідей на питання, які раптом стали дуже актуальними. Часу на роздум події не залишали, потрібно було прийняти рішення не лише за себе самого, а й дати пораду ближньому. Спертися на якісь богословські праці, біблійні дослідження виявилось неможливим. Наявними були деякі приклади Бонхефера і Мартіна Лютера Кінга. Крім цього, у вже розпочатих пошуках над сучасними богословами тяжіла реальність, в якій вони живуть.

Показовою у цьому плані видається стаття випускника каліфорнійської *Master's* семінарії Олексія Прокопенка із Самари, у своїй роботі він спробував закласти камінь у фундамент теоретичної бази, покликаної біблійно обґрунтувати обрану більшістю росіян лінію поведінки. У величезній багатосторінковій праці російський богослов розмірковував про небезпеку зелотства. Суть цієї течії була визначена автором так: «Наприклад, якщо християнин голосує на референдумі – це нормальне виконання свого громадянського обов'язку. А от якщо він стоїть із агітаційним плакатом перед виборчою дільницею – це вже трохи ближче до зелотства. Якщо ж він стоїть з агітаційним плакатом і ще до цього закликає до повалення уряду – це, мабуть, стовідсоткове зелотство. Ще більш складне питання – участь християн у політиці як, власне, політиків – мерів, сенаторів, дипломатів та державних діячів»^[43].

Навіть у цьому короткому уривку виразно видно бажання надати богословського вигляду державній ідеології. Думка Олексія Прокопенка проста: референдум, наприклад, за повернення Криму «у рідну гавань» – це «нормальне виконання громадянського обов'язку»; референдуми, що готуються (на момент написання статті) в Херсоні та Мелітополі – теж чудово; а ось писати агітаційний плакат – недобре, бо це вже заявка на зелотство, а якщо насмілився замахнутися на наймудріший у світі уряд, підтримав «заколот», то це, вже вибач, «стовідсоткове» зелотство.

Доктор теології Олександр Лихошерстов написав докладний аналіз роботи О. Прокопенка. Підсумовуючи свої спостереження, він визначає

^[43] Прокопенко Алексей. Христианство и зелотство. URL: https://www.academia.edu/85923531/Христианство_и_зелотство

квінтесенцію, причини розбіжностей і, як наслідок, відчуження між українськими та російськими християнами. Він пише: «Любов росіян до своєї батьківщини та її загарбницьких завоювань підноситься їхньою державною та богословською пропагандою як здоровий, біблійний патріотизм, тоді як любов українців до своєї землі кваліфікується як засуджуване Христом зелотство та націоналізм»^[44].

ВИСНОВОК

◆ Трагічна радикалізація у стосунках між віруючими України та Росії, братів і сестер, які колись належали до одного Союзу, почалася з малого і досягла свого апогею в наші дні. Обрані урядами двох країн напрями розвитку виразно позначилися на стосунках між Божими дітьми. Чим більшою була різниця у розумінні світу, осмисленні свого місця в ньому, чим далі розходилися вектори ідеології світської влади, тим більше віддалялися один від одного християни. Усвідомлено чи несвідомо церква піддалася впливу далеких від Бога та Його законів чиновників, які дбають про свої інтереси, використовують християнську спільноту як знаряддя для досягнення своїх цілей.

Українці виявилися більш незалежними, все ж таки роки свободи суттєво змінили їхній менталітет. Їм, на мій погляд, вдалося відірватися від радянської традиції віруючих орієнтуватися на більшість, схвалювати все, що робить їхній уряд. Російські ж віруючі за звичкою прагнуть не відхилятися від «лінії партії», орієнтуються в прийнятті рішень на світську владу. Але відповідальність за всі рішення все ж таки залишається на церквах, як і їхні наслідки для них самих.

Богословської відповіді на посталі питання поки що немає – висловлювання, думки, спроби провести паралелі з біблійними героями, їхніми вчинками, подвигами виявляються діаметрально протилежними. Кожна зі сторін вважає себе абсолютно правою, поспішає заявити про приватизацію істини: вона лише одна і вона, звісно, у нас.

На цей час можна говорити про повне руйнування братніх стосунків, що панували у відносно недалекому минулому. Цілком можливо, що члени євангельських церков двох країн у ці дні стріляють один в одного на передовій. І кожен, хто вбиває, думає, що він тим служить Богові. Очевидно, що для відновлення добрих стосунків, взаємної довіри, невідомої братньої любові та взаєморозуміння знадобиться багато років. Якщо це взагалі тепер можливо.

^[44] Лихошерстов Александр. Непонятый Христос доктора А. Прокопенко. URL: https://www.academia.edu/88663966/НЕПОНЯТЫЙ_ХРИСТОС_ДОКТОРА_А_ПРОКОПЕНКО_ИЛИ_ЛЖЕТЕОЛОГИЯ_НА_СЛУЖБЕ_У_КРОВАВОГО_МОЛОХА_З_ПУТИНИЗМА_Критическая_рецензия_на_статью_Христианство_и_зелотство_